

De gevangenis als oplossing voor internering

20

De penibele situatie van geïnterneerden krijgt vandaag veel aandacht. En terecht. Bij gebrek aan gepaste huisvesting verblijven veel forensisch psychiatrische patiënten in de gevangenis zonder noemenswaardige verzorging – om niet te zeggen zonder zorg. Bovendien valt de reeds kwetsbare groep in de gevangenis te beurt aan de gebruikelijke kwellingen van de opsluiting – die Gresham Sykes reeds in 1958 neerpende.

De bouw van forensisch psychiatrische centra (FPC) is voorzien binnen het Masterplan 2008-2012-2016 opgemaakt door FOD Justitie en uitgevoerd door de Regie der Gebouwen. Een infrastructuur voor forensische psychiatrie moet een einde maken aan de verwarring van detentie en zorg. Het nieuwe FPC Gent werd in mei 2014 geopend. Het ontwerp ervan gebeurde onder tijdsdruk niet zonder slag of stoot (zie Psyche 24/3). Ook de keuze van Sodexo als exploitant is niet onbesproken.

In Haren (Brussel) wordt het nieuwe medium risk FPC gepland als onderdeel van een zogenaamd gevangenisdorp. Op de uiterste grens van het Brussels Gewest worden de bestaande gevangenissen van Sint-Gillis, Vorst en Berkendael gecentraliseerd en uitgebreid tot een grootschalig complex (met een oppervlakte van 18 ha) dat plaats biedt aan 1.190 gedetineerden verdeeld over acht entiteiten: twee arrestuizen (306 plaatsen), strafhuis mannen (224), open vrouwengevangenis (60), gesloten vrouwengevangenis (100), jongereninstelling (30), FPC (144) en voorziening beperkte detentie (20).

Het gevangenisdorp werd ontworpen door het architectenkantoor Buro II. Het ontwerp verschilt op het eerste gezicht sterk

van de traditionele Ducpétiaux-gevangenis. De stervorm is louter gericht op eenzame opsluiting. De cel is er het elementaire deeltje van een complex waarbinnen werk, ontspanning en contact met de buitenwereld een bijkomstigheidszaak is.

Het ontwerp van Buro II presenteert de gevangenis als een normaal maatschappelijk fenomeen.

In de eerste plaats is gestreefd naar landschappelijke integratie. Een vloeiende gevangenismuur zorgt voor een zachte breuklijn naar het omliggende groen. De hoogteverschillen in het terrein zorgen voor visuele relaties met de buitenwereld. Ook wordt de bestaande Keelbeekweg gebruikt als centrale circulatie-as van het gevangenisdorp.

In de tweede plaats is gezocht naar een echte leefomgeving. De gevangenis van Haren biedt een dorpsstructuur met verspreide verblijfseenheden, arbeidsplaatsen, stadhuis (met ruimte voor o.a. intake, administratie, bezoek en rechtspraak) en dorpsplein (buiten de gevangenispoort). Op die manier ontstaat een (quasi) normaal woon-werkverkeer binnen het domein.

Tenslotte staat ook het samen wonen centraal. Kleinschalige gebouwen staan kriskras verspreid over het terrein. De gevels worden gedifferentieerd door het materiaalgebruik, afhankelijk van de doelgroep die het huisvest. Elk gebouw is opgebouwd uit een reeks: drie leefeenheden (ca. 32 plaatsen) binnen drie clusters (ca. 96) binnen één entiteit (ca. 300). Binnen de leefeenheden worden de cellen geschikt rondom een open, gemeenschappelijke woonkamer.

Het ontwerp voor het gevangenisdorp vormt op een aantal punten een gevoelige verbetering voor de gebruiker. Toch is het

opvallend hoe vernieuwende criminologische concepten zoals differentiatie en kleinschaligheid (o.a. uitgewerkt binnen het alternatieve detentieproject van vzw De Huizen) probleemloos verzoend worden met de aloude logica van het totaalinstituut. Het nieuwe gevangenisdorp Haren is en blijft een penitentiaire ruimte waarbinnen het totale leven van de gebruiker zich afspeelt – nu zelfs met rechtspraak inclusief. Behalve de zichtlijnen is er op geen enkele manier een substantiële relatie uitgewerkt met de buitenwereld. De geplande open vrouwenafdeling met strijkatelier wordt geridiculiseerd door de grote afstand tot de omliggende woonkernen.

De verschillende doelgroepen leven in het gevangenisdorp binnen opgeknijpte leefeenheden, maar wel binnen één groot ommuurd terrein. Het is dus niet mogelijk om binnen de leefeenheden in te spelen op individuele noden en zo nodig een meer open of gesloten detentieregime of zorgaanbod uit te werken. Het is daarom correcter om te spreken over beheerseenheden die de gevangenis compartimenteren, niet differentiëren. Het nieuwe gevangenisdorp Haren lijkt de klok van de geschiedenis terug te draaien. Na eerst bijzondere doelgroepen (landlopers, jongeren, psychiatrische patiënten, etc.) uit het penitentiaire complex te halen, komen binnenkort alle doelgroepen weer samen in één grote verzamelpaats van delinquentie. In het gevangenisdorp gaat iedereen binnen via één grote poort en zijn gedetineerden en geïnterneerden vooral aangewezen op elkaar.

Veel valt de architect niet te verwijten als kleine onderaannemer binnen een publiek-private samenwerking. De bijzonder

hoge financiële inzet en verantwoordelijkheid bepalen de speelruimte. De fel gecontesteerde private uitbating door Sodexo van het FPC Gent is klein bier in vergelijking met het private gevangenisdorp. Het ontwerp, de bouw, de financiering én het onderhoud van het gevangenisdorp gebeuren door Cafasso Consortium – een associatie van bouwbedrijven, investeringsbedrijven en managementbedrijven. Enkel de exploitatie is vooralsnog een taak van FOD Justitie.

Innovatie is sowieso ook gebonden aan de parameters van de opdracht. In Haren lag vast: de idee van het gevangenisdorp, de marginale locatiekeuze en de differentiatie binnen één ommuurd terrein. FOD Justitie plukte hiervoor enkele nuttige ideeën uit een criminologische studie van de Koning Boudewijnstichting uitgevoerd door professoren Kristel Beyens (VUB), Elli Gilbert (VUB) en Marie-Sophie Devresse (UCL). De woorden van Michel Foucault lijken meer dan ooit van toepassing op de forensische psychiatrie in Brussel: de gevangenis wordt gebruikt als remedie voor de gevangenis. Straf en zorg dreigen in het gevangenisdorp Haren andermaal verward te worden – zowel op vlak van institutioneel aanbod als maatschappelijke perceptie. De ambitie om forensisch psychiatrische patiënten gepast te verzorgen en zo mogelijk te reintegreren is ijdel in het licht van de systematische verwijdering van de verzorgingscentra uit de maatschappij en de opsluiting binnen het gevangeniswezen.

Gideon Boie

onderzoeker Bavo / Faculteit Architectuur KU Leuven

